

Б. БУРКИНСЬКИЙ, О. КОТЛУБАЙ, В. СТЕПАНОВ

ФОРМУВАННЯ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто кризові процеси в усіх сферах морського господарства протягом останніх років, які значно погіршили економічні та стратегічні позиції України на просторах Чорного й Азовського морів, а також в інших районах Світового океану. Системна криза управління морським господарством, відсутність чіткої державної морської політики створюють загрозу національній безпеці країни. Назріла невідкладна потреба розроблення морської доктрини України, що має визначити систему поглядів політичного й господарського керівництва на відродження України як морської держави, створення цілісного й ефективного морегосподарського комплексу, здатного адекватно відповісти на виклики сучасної глобалістичної економіки.

Обґрунтування необхідності прийняття Доктрини. На сучасному етапі становлення України як незалежної європейської держави особливого значення набуває фактор утвердження її як морської держави. Активна й ефективна морська діяльність України є однією з важливих умов гарантування економічної, військово-політичної і національної безпеки. Однак в останні 10–15 років стійкі кризові процеси майже в усіх сферах морського господарства (насамперед у галузях морського транспорту, суднобудуванні, рибному господарстві, у сфері Військово-Морських Сил України та ін.) призвели до значних втрат, які негатив-

но відбилися на економічному, політичному й оборонному стані нашої держави.

Розпад могутнього морегосподарського потенціалу України радянського періоду, який створювало багато поколінь українського народу протягом десятиліть, зумовив стійкі тенденції витіснення нашої держави з міжнародного сектора морегосподарської діяльності — світового морського транспортного ринку, а також рибпромислового, рекреаційно-туристичного та ін.; значне погіршення геоекономічних і геостратегічних позицій України на просторах Чорного моря й інших районів Світового океану.

© БУРКИНСЬКИЙ Борис Володимирович. Академік НАН України. Доктор економічних наук. Директор Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.

КОТЛУБАЙ Олексій Михайлович. Доктор економічних наук. Заступник директора з наукової роботи цього ж інституту.

СТЕПАНОВ В'ячеслав Миколайович. Доктор економічних наук. Завідувач відділу економіко-екологічних проблем приморських регіонів цього ж інституту (Одеса). 2008

Очевидно, що подальше розширення й поглиблення конфліктних і кризових процесів у морському господарстві може призвести до тяжких наслідків – утрати Україною статусу морської держави. Це і спричинило появу Указу Президента України за № 463/2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави».

У цьому зв'язку прийняття «Морської доктрини України», безсумнівно, слугуватиме важливим нормативно-правовим і координаційним підґрунтям для початку цілеспрямованого програмного відродження морського господарства і формування ефективного морегосподарського комплексу, адекватного стратегічним інтересам України.

Цілі й завдання Доктрини. Цілі «Морської доктрини» полягають у реалізації інтересів України в Азово-Чорноморському басейні та інших районах Світового океану, зміцненні її позиції серед провідних морських держав. До основних цілей «Морської доктрини» належать:

– збереження суверенітету у внутрішніх морських водах, територіальному морі, а також у повітряному просторі над ними, на морському дні та в його надрах;

– реалізація юрисдикції та захист суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні щодо розвідування, використання та збереження природних ресурсів як живих, так і неживих, що перебувають на морському дні, у його надрах та покривних водах, управління цими ресурсами; виробництво енергії шляхом використання води, течій та вітру; створення та використання штучних островів, установок і споруд; проведення морських наукових досліджень та збереження морського середовища;

– реалізація та захист суверенних прав на континентальному шельфі України

щодо розвідування й використання його ресурсів;

– реалізація та захист свободи відкритого моря, включаючи судноплавство, рибальство, наукові дослідження, прокладення підводних кабелів і трубопроводів, польоти літаків і гелікоптерів над морем;

– захист території України з боку моря, захист і охорона державного кордону України на морі та в повітряному просторі над ним.

– набуття членства в Європейському Союзі, повноправна участь України в загальноєвропейській та регіональній системах колективної безпеки.

«Морська доктрина України» повинна бути спрямована на вирішення таких завдань:

– створення конкурентоспроможного національного морегосподарського комплексу на сучасному техніко-технологічному рівні, його інтеграція у Світову економічну систему й насамперед у Європейський Союз;

– становлення Військово-Морських Сил Збройних Сил України та Морської охорони Державної прикордонної служби України, спроможних захищати життєво важливі інтереси держави в Азово-Чорноморському басейні та окремих районах Світового океану, об'єднання їхніх компонентів із відповідними військово-морськими силами чорноморських країн, збереження членства в Спільній чорноморській військово-морській групі BLACKSEAFOR, участі в навчаннях Sea Breeze тощо;

– створення національних структур системи безпеки мореплавства за стандартами Міжнародної морської організації (далі ІМО) з їх подальшою інтеграцією у відповідні міжнародні та європейські організації, асоціації та союзи;

– перебудова структур приморських регіонів для забезпечення пріоритетності розвитку морегосподарських галузей із широ-

ким залученням можливостей малого та середнього бізнесу;

— створення сприятливих умов для розвитку торговельного флоту України, насамперед шляхом забезпечення інвестиційної привабливості національного торговельного судноплавства.

Загальна характеристика і основні положення Доктрини. Прийняття Морської доктрини України — необхідний крок висловлення політичної волі найвищого рівня щодо надання морській політиці України статусу пріоритетної державної та правового забезпечення низки першорядних заходів для її затвердження як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави. «Морська доктрина» запроваджує заходи щодо відповідного програмного забезпечення морської політики шляхом підготовки та внесення на затвердження до Верховної Ради України конституційного забезпечення підготовки програми інституційного зміцнення державного управління у сфері морської діяльності та інформаційного забезпечення процесу реалізації Доктрини, а також затверджує вимоги щодо її прозорості, широкого залучення громадськості та всіх зацікавлених сторін.

«Морська доктрина України» передбачає:

— розроблення єдиної Національної програми нарощування морської могутності України, її реалізація в державних, регіональних, галузевих цільових комплексних програмах розвитку Військово-Морських Сил та всіх складниках морегосподарського комплексу України;

— формування організаційних структур державного регулювання, спрямованих на ефективне забезпечення оборони та цілісний розвиток національного морського господарства;

— забезпечення державної підтримки проведення комплексних наукових досліджень, проектно-пошукових та інженерно-техніч-

них робіт, морських експедицій, координації діяльності органів державної виконавчої влади, науково-дослідних установ підприємств та організацій, пов'язаних із дослідженням й використанням морських ресурсів;

— створення правових, економічних, технологічних, адміністративно-організаційних і кадрових умов для збалансованого розвитку морегосподарського комплексу;

— створення передумов докорінного перетворення національного морського господарства на основі формування механізмів, які здатні подолати відомчу відокремленість галузей морегосподарського комплексу;

— визначення й реалізацію шляхів успішного розв'язання проблем у цій важливій сфері економіки.

Стан нормативно-правової бази в зазначеній сфері правового регулювання. Правовою основою морської діяльності в Україні є Конституція України, Закони України «Про основи національної безпеки України», «Кодекс торговельного мореплавства України», «Про транспорт України», «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про міжнародні договори України», «Про зовнішньоекономічну діяльність України» та інші закони України; Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», доручення Президента України від 1 жовтня 2005 року № 1-1/1032, Указ Президента України № 463/2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави», міжнародні Конвенції та Угоди з морського права, а також видані на їх підставі нормативно-правові акти.

Система морського господарства України становить сукупність галузей, виробничих об'єктів (підприємств, об'єднань) і різних організацій, пов'язаних з економічною (видобуток морських природних ре-

сурсів, транспортні перевезення, рекреаційні й інші послуги), природоохоронною, науково-дослідною й іншою діяльністю в морях і океанах; захистом територіально-акваторіальних, ресурсних, геополітичних та інших державних інтересів у межах потреб національної безпеки України; розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, міжнародного поділу праці в морському виробництві, «морського бізнесу» і освоєнням міжнародних морських ринків, розвитком соціально-економічної й екологічної інфраструктури морського типу.

Тому чинна нормативно-правова база не в змозі забезпечити координацію зусиль усіх міністерств і відомств, які здійснюють морську діяльність, унаслідок певних відомчих перешкод. Крім того, внаслідок дублювання функцій, недостатнього ресурсного та кадрового потенціалу, загальної інституційної слабкості міністерства і відомства неспроможні ефективно виконувати покладені на них обов'язки щодо функціонування й розвитку морської діяльності в Україні.

Фінансово-економічне обґрунтування Доктрини. Економічне забезпечення державної морської політики України — це обґрунтоване використання об'єктивних тенденцій і пропорцій розвитку світової і національної економіки для ефективного захисту національних інтересів України у Світовому океані, гарантування національної безпеки в усіх сферах діяльності, пов'язаних із морем.

Основним принципом економічного забезпечення є рівність суб'єктів морської діяльності всіх форм власності, відсутність будь-якої дискримінації щодо юридичних і фізичних осіб, запобігання проявам елементів монополізму в усіх його формах.

Економічне забезпечення державної морської політики України ставить за мету створення найбільш сприятливих умов господарювання всіх суб'єктів морської діяль-

ності. Цього можна досягти шляхом оптимізації майнових, податкових, митних, кредитно-фінансових, інвестиційних та інших економічних відносин щодо функціонування суб'єктів морської діяльності.

В основі економічного забезпечення національних інтересів України в торговельному мореплаванні та портовій діяльності лежить необхідність підвищення ефективності й гарантування фрахтової незалежності зовнішньоекономічної діяльності, істотне зростання експорту послуг із перевезення вантажів морем, передусім тих, що тяжіють до міжнародних транспортних коридорів, шляхом:

- спрощення митних процедур при одночасному підвищенні ефективності діяльності митних служб;

- створення умов для зниження тарифів на транзитні перевезення вантажів через територію України всіма видами транспорту та відповідні сервісні послуги;

- проведення заходів, спрямованих на підвищення якості надання транспортних, експедиційних, агентських та інших послуг у сфері транспортного сервісу суб'єктами всіх форм власності України.

Економічне забезпечення державної морської політики України передбачає формування інвестиційної привабливості всіх сфер морської діяльності як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів шляхом реалізації відповідних заходів державної підтримки суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Держава проводитиме виважену політику майнових відносин у сфері морської діяльності шляхом збереження в державній власності тільки стратегічно важливих об'єктів, втрата або неефективне використання яких може призвести до зниження рівня національної безпеки, невиконання Україною прийнятих на себе міжнародних зобов'язань, завдати шкоди навколишньо-

му середовищу в особливо значних обсягах. Усе державне майно у сфері морської діяльності, яке використовують винятково з комерційною метою, підлягає поступовому роздержавленню шляхом продажу, акціонування або передачі майнових прав у іншому вигляді з обов'язковим спрямуванням залучених коштів на підтримку та розвиток відповідних сфер морської діяльності.

Податкова політика стосовно суб'єктів сфери морської діяльності повинна сприяти забезпеченню можливості ведення ефективного господарювання при забезпеченні зростання рівня надходжень до бюджетів усіх рівнів, насамперед завдяки зростанню обсягів виробництва в усіх сферах економіки на цій підставі. Основою податкової політики має бути оптимізація податкових умов для:

- формування з боку українських експортерів та імпортерів стійкого попиту на послуги з перевезення вантажів морем;
- забезпечення експлуатаційної й інвестиційної привабливості утримання суден під Державним прапором України;
- залучення широкого кола фізичних та юридичних осіб до розвитку морської сфери шляхом придбання майнових прав, цінних паперів тощо.

Держава всіма економічними заходами проводитиме боротьбу з нелегальним обігом коштів та іншими елементами тіньової економіки в морській сфері, передусім шляхом впровадження дієздатної системи декларування коштів, здійснення неупередженого контролю за їх обігом тощо.

Держава сприятиме створенню певних інвестиційних та інших фондів розвитку і підтримки морської сфери шляхом здійснення цільових позик, бюджетних асигнувань і проведення інших заходів; спрямовуватиме в необхідному обсязі кошти на розвиток Військово-Морських Сил України,

морської прикордонної варти, усіх галузей морської науки, морської освіти, проведення загальногалузових та інших перспективних досліджень в усіх сферах морської діяльності.

Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття Доктрини. Прийняття «Морської доктрини» дозволить забезпечити:

- 1) захист державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів держави на акваторіях Світового океану;
- 2) розвиток торговельного мореплавання;
- 3) розвиток портової діяльності;
- 4) розвиток суднобудування і судноремонту;
- 5) розвиток морського рибного господарства; комплексне використання біологічних ресурсів моря; розвиток морської культури;
- 6) комплексне освоєння мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів моря;
- 7) розвиток приморської рекреаційної діяльності;
- 8) формування цілісного комплексу гарантування безпеки в системі морегосподарської діяльності, який складається з таких компонентів:
 - безпека морської діяльності України в Чорному й Азовському морях, інших районах Світового океану;
 - система безпеки мореплавання держави;
 - навігаційно-гідрографічне гарантування безпеки судноплавства;
 - екологічна безпека морегосподарської діяльності;
 - система забезпечення захисту морегосподарської діяльності від тероризму;
 - розвиток системи метрологічного забезпечення і сертифікації суб'єктів морегосподарської діяльності як фактора зміцнення економічної незалежності й національної безпеки України;

9) підвищення оборонної та народногосподарської ефективності Військово-Морських Сил України;

10) науково-технічний базис розвитку морського господарства України:

— збереження, використання і розвиток морського науково-технічного потенціалу України;

— розвиток морської науки і технологій;

— фундаментальні і прикладні дослідження Чорного й Азовського морів, інших районів Світового океану в інтересах України;

11) розвиток міжнародної взаємодії галузей національного морегосподарського комплексу в контексті національних геоекономічних і геополітичних інтересів України.

Реалізація положень Морської доктрини сприятиме досягненню високої ефективності державної морської політики України, сталому розвитку держави, захисту національних інтересів та безпеки України в Азово-Чорноморському басейні і Світовому океані, зміцненню міжнародного авторитету України.

Узагальненими критеріями ефективності державної морської політики є:

— ступінь реалізації короткострокових і довгострокових завдань державної морської політики;

— ступінь реалізації підтримання українського флоту в готовності до вирішення поставлених перед ним завдань, а також мобілізаційної готовності торговельного, рибпромислового, науково-дослідницького та інших спеціалізованих флотів України, суверенних прав її виключної (морської) економічної зони, на континентальному шельфі України, а також свободи відкритого моря;

— здатність військового складника морського потенціалу України у взаємодії з видами Збройних Сил України забезпечити захист інтересів й гарантувати безпеку України.

Україна, реалізуючи державну морську політику, має намір рішуче зміцнювати свої позиції серед провідних морських держав світу.